

OLIJ TA'LIM MUASSASALARIDA MOLIJAVIJ REJALASHTIRISH MASALALARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11398736>

Tursinboyev Sherxon

TDIU "Moliya" fakulteti 2-kurs talabasi

Rahimova Nozimaxon Jahongirovna,

TDIU "Moliya" kafedrasi o'qituvchisi

rahimovanozimaxon83@gmail.com

Annotatsiya: Moliyaviy rejalashtirish oliy ta'lim muassasalarini samarali boshqarishning muhim jihati hisoblanadi, chunki u moliyaviy barqarorlik va barqarorlikni ta'minlagan holda institutsional maqsad va vazifalarga erishish uchun resurslarni strategik taqsimlashni o'z ichiga oladi. Ushbu ilmiy maqolada oliy ta'lim muassasalari uchun moliyaviy rejalashtirishning asosiy masalalari, jumladan, byudjetlashtirish muammolari, o'sish xarajatlari, daromadlarni diversifikatsiya qilish, jamg'armalarni boshqarish, qarzlarni boshqarish, strategik investitsiyalar, risklarni boshqarish va shaffoflik kabi masalalar o'rganiladi. Ushbu muammolarni faol hal qilish va oqilona moliyaviy rejalashtirish strategiyalarini amalga oshirish orqali oliy ta'lim muassasalari o'zlarining moliyaviy barqarorligini oshirishlari va talabalarga sifatli ta'lim berish missiyasiga erishishlari mumkin.

Kalit so'zlar: moliyaviy rejalashtirish, oliy o'quv yurtlari, byudjet muammolari, o'sib borayotgan xarajatlar, daromadlarni diversifikatsiya qilish, mablag'larni boshqarish, qarzlarni boshqarish, strategik investitsiyalar, risklarni boshqarish, shaffoflik

Oliy ta'lim muassasalarida moliyaviy rejalashtirish akademik muassasalarning barqarorligi va o'sishini ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Biroq, moliyaviy rejalashtirish jarayonida ko'pincha bir nechta qiyinchiliklar va muammolar paydo bo'lib, ushbu institutlarning umumiy faoliyati va muvaffaqiyatiga ta'sir qiladi.

1. Uzoq muddatli strategik moliyaviy rejalashtirishning yo'qligi. Oliy ta'lim muassasalari oldida turgan muhim muammolardan biri uzoq muddatli strategik moliyaviy rejalashtirishning yo'qligi hisoblanadi. Qisqa muddatli yondashuvlar uzoq muddatli muvaffaqiyat uchun zarur bo'lgan barqaror moliyaviy strategiyalarni ishlab chiqishga to'sqinlik qilishi mumkin.

2. Noaniq moliyalashtirish manbalari. Oliy ta'lim muassasalari ko'pincha noaniq moliyalashtirish manbalari, jumladan, davlat mablag'lari, grantlar, xayriyalar va o'qish to'lovlari bilan kurashadilar. Ushbu manbalarning o'zgaruvchanligi moliyaviy beqarorlik va byudjet cheklovlariga olib kelishi mumkin.

3. Xarajatlarni oshirish va daromadlarni kamaytirish. Operatsion xarajatlarning o'sishi, professor-o'qituvchilarning ish haqi, infratuzilmaga texnik xizmat ko'rsatish va texnologiya investitsiyalari, shuningdek, davlat mablag'larining kamayishi va ro'yxatga olish muammolari ko'plab institutlar uchun moliyaviy inqirozni keltirib chiqarishi mumkin.

4. Talabalar va ilmiy tadqiqotlarni moliyalashtirish uchun tanlov. Talabalarni jalb qilish va tadqiqotni moliyalashtirish uchun kuchli raqobat moliyaviy rejalashtirishga bosim o'tkazadi. Institutlar akademik mukammallikni ta'minlash bilan birga raqobatbardoshlikni saqlab qolish uchun resurslarni strategik ravishda taqsimlashlari kerak.

5. Akademik ustuvorliklar va moliyaviy cheklovlarni muvozanatlash. Oliy ta'lim muassasalari akademik ustuvorliklar va moliyaviy cheklovlarni muvozanatlash muammosiga duch kelishmoqda. Qaror qabul qiluvchilar cheklangan resurslarni samarali boshqarish bilan birga akademik dasturlarga, professor-o'qituvchilar tarkibini rivojlantirishga va talabalar xizmatlariga sarmoya kiritishga ustuvor ahamiyat berishlari kerak.

6. Normativ hujjatlarga muvofiqlik va hisobot berish. Normativ talablarga javob berish, moliyaviy hisobot standartlari va qonunchilik asoslariga rioya qilish oliy ta'lim muassasalarida moliyaviy rejalashtirish jarayonlariga ta'sir qiluvchi murakkab va resurs talab qilishi mumkin.

7. Birgalikda moliyaviy rejalashtirish va shaffoflik. Manfaatdor tomonlar o'rtasida hamkorlikni rag'batlantirish, moliyaviy qarorlar qabul qilishda shaffoflikni ta'minlash va ochiq muloqot kanallarini jalb qilish oliy ta'lim muassasalarida ularning missiyasi va maqsadlariga mos keladigan samarali moliyaviy rejalashtirishni ta'minlash uchun juda muhimdir.

Moliyaviy rejalashtirish oliy ta'lim muassasalarining muvaffaqiyati va barqarorligida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Cheklangan mablag'lar, xarajatlarning ko'payishi va iqtisodiy manzaraning o'zgarishi bilan samarali moliyaviy rejalashtirish muassasaning uzoq muddatli hayotiyligini va o'z ta'lim missiyasini bajarish qobiliyatini ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega.

Oliy ta'lim muassasalari oldida turgan asosiy muammolardan biri bu byudjet muammolaridir. Cheklangan moliyalashtirish manbalari, noaniq daromad oqimlari va oshib borayotgan xarajatlarni real va barqaror byudjetlarni yaratishga jiddiy to'siqlar keltirib chiqaradi. O'qituvchilarning ish haqi, texnologiya investitsiyalari, infratuzilmani saqlash va talabalar xizmatlari kabi sohalarda ko'tarilgan xarajatlarni institutlar duch keladigan moliyaviy muammolarni yanada kuchaytiradi.

Moliyaviy xatarlarni yumshatish va barqarorlikni oshirish uchun oliy ta'lim muassasalari o'z daromad manbalarini o'qish to'lovlari va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash kabi an'anaviy moliyalashtirish oqimlaridan tashqari diversifikatsiya qilishlari kerak.

Qarzni boshqarish oliy ta'lim muassasalari uchun ham asosiy e'tibor hisoblanadi, chunki qarz olish kapital loyihalarni moliyalashtirish yoki qisqa muddatli moliyaviy ehtiyojlarni qondirish uchun strategik qaror bo'lishi mumkin. Biroq, qarz darajasini va to'lov majburiyatlarini boshqarish moliyaviy tanglikni oldini olish va kredit qobiliyatini saqlab qolish uchun muhim ahamiyatga ega.

Tashkilotning missiyasi va maqsadlariga mos keladigan strategik investitsiyalar uzoq muddatli moliyaviy rejalashtirish uchun juda muhimdir. Qisqa muddatli moliyaviy ehtiyojlarni uzoq muddatli barqarorlik bilan muvozanatlash resurslarning samarali taqsimlanishini ta'minlash uchun ehtiyotkorlik bilan ko'rib chiqish va rejalashtirishni talab qiladi.

Moliyaviy risklarni aniqlash va kamaytirish oliy ta'lim muassasalari uchun moliyaviy rejalashtirishning yana bir muhim jihati hisoblanadi. Bozordagi o'zgarishlar, ro'yxatga olishning o'zgaruvchanligi, tartibga soluvchi o'zgarishlar va boshqa tashqi omillar moliyaviy barqarorlikka ta'sir qilishi va risklarni boshqarish bo'yicha proaktiv strategiyalarni talab qilishi mumkin.

Moliyaviy rejalashtirish jarayonlarida shaffoflik va hisobdorlikni ta'minlash manfaatdor tomonlar bilan ishonchni mustahkamlash va samarali boshqaruvni ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega. Moliyaviy qarorlar va natijalarning aniq ma'lum qilinishi tashkilotning moliyaviy boshqaruv amaliyotiga ishonchni kuchaytiradi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Ta'lim muassasalarini byudjetdan moliyalashtirish mablag'larining tarkibi va manbalari o'rni va ahamiyatini nazariy va amaliy jihatlari, unga ta'sir etuvchi omillar hamda ularni joriy etish masalalari bir qator iqtisodchi olimlar tomonidan tadqiq etilgan.

T.Malikov va N.Haydarovlarning fikricha, "Moliyalashtirish deyilganda rejada ko'zda tutilgan tadbirlarni amalga oshirish uchun subyektlarga byudjet va byudjetdan tashqari mablag'larni taqdim etish tushuniladi. U pul mablag'larini taqdim etishning o'ziga xos shakl va metodlari bilan xarakterlanadi hamda ma'lum bir prinsiplarga tayanadi. Ta'lim sohasi o'ziga xos moliyaviy mexanizm bilan tavsiflanadi[1].

Iqtisodchi olim I.Ferova ta'lim muassasalarini byudjetdan moliyalashtirishni davlat tomonidan moliyalashtirish hajmini qisqartirish tendentsiyasi kuzatilgan bo'lsa, ta'lim sifati, uning xalqaro standartlariga muvofiqligi, ta'limning yangi texnologiyalarini joriy etish, ta'lim sifatiga qo'yiladigan talablar kuchaymoqda. boshqa tomondan, bu moliyalashtirishni doimiy ravishda oshirishni talab qiladideb ta'kidlagan[2]

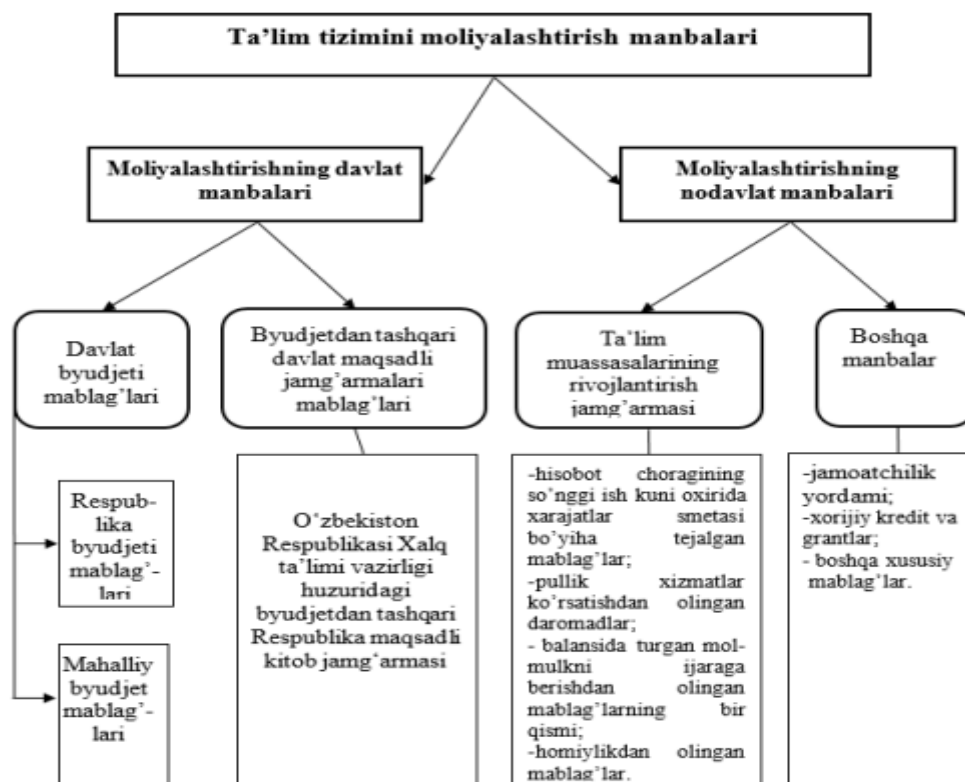
Iqtisodiyot bo'yicha Nobel mukofoti sovrindori G.S.Bekker o'z nazariyasida intellektual kapitalga ham davlat, ham xususiy sarmoyalarni amalga oshirish iqtisodiy zarurat ekanligini asoslab bergan[3]. Uning fikricha, fuqarolarning ta'limiga, tibbiyotga va kadrlarni to'ldirishga yo'naltirilgan ijtimoiy dasturga

sarmoyalar kiritish-bu yangi texnologiyalarni yaratishga sarmoya kiritish bo'lib, faqat kelajakda katta foyda keltirishi mumkin degan g'oyani ilgari surgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Ta'lim muassasalarini byudjetdan moliyalashtirish mablag'larining tarkibi va manbalari bo'yicha mavjud bo'lgan ilmiy tadqiqotlarni o'rganish, qiyosiy solishtirish, statistik ma'lumotlarni o'rganish va iqtisodiy jihatdan taqqoslash va tahlil qilish, mantiqiy fikrlash, ilmiy abstraksiyalash, ma'lumotni guruxlash, analiz va sintez, induksiya va deduksiya usullaridan foydalanilgan. Ushbu sharh oliy ta'lim moliyasi sohasidagi nufuzli manbalardan olingan akademik jurnallar, hisobotlar va nashrlarni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, real misollar va tushunchalarni taqdim etish uchun oliy ta'limda moliyaviy rejalashtirish muammolariga qaratilgan amaliy tadqiqotlar va empirik tadqiqotlar tahlil qilindi.

Natijalar. Oliy ta'lim muassasalari moliyaviy rejalashtirishda ko'plab muammolarga duch kelishadi. Byudjet cheklovlari asosiy muammodir, chunki muassasalar cheklangan resurslarni sifatli ta'lim va xizmatlarni taqdim etish zarurati bilan muvozanatlashi kerak. Ro'yxatga olish stavkalarining kamayishi moliyaviy bosimni yanada kuchaytiradi, bu esa daromadlarning yo'qolishiga va dasturning potentsial qisqarishiga olib keladi. Xarajatlarning ko'tarilishi, jumladan, xodimlar xarajatlari, texnologiyani yangilash va ob'ektning ta'mirlash institutlarga moliyaviy yukni oshiradi.

Munozara. Oliy ta'lim muassasalari uchun ushbu muammolarni hal qilish va uzoq muddatli barqarorlikni ta'minlash uchun samarali moliyaviy rejalashtirish muhim ahamiyatga ega. Institutlar akademik mukammallikni birinchi o'ringa qo'yadigan, shuningdek, operatsion ehtiyojlarni qondiradigan keng qamrovli byudjet strategiyalarini ishlab chiqishi kerak. Strategik resurslarni taqsimlash moliyaviy resurslarni maksimal darajada oshirish va institutsional maqsadlarga erishish uchun kalit hisoblanadi.

1-rasm. Talim tizimini moliyalashtirish manbalari

O'quv va ma'muriy bo'limlar o'rtasidagi hamkorlik institutning missiyasi va strategik maqsadlariga mos keladigan real byudjetlarni ishlab chiqishda juda muhimdir. Bundan tashqari, daromadlarni diversifikatsiya qilish, xarajatlarni tejash tashabbuslari va ro'yxatga olishni boshqarish strategiyasi kabi proaktiv choralar moliyaviy xavflarni kamaytirishga va muassasaning moliyaviy sog'lig'ini mustahkamlashga yordam beradi.

Maktabgacha, umumiy o'рта, o'рта maxsus ta'limda va boshlang'ich professional ta'limda ajratiladigan mablag'lar summalari O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan belgilanadi hamda ushbu mablag'lar tarbiyalanuvchilar va ta'lim oluvchilarning o'qish joyidagi ta'lim tashkilotlariga yo'naltiriladi[4].

Zamonaviy talablarga javob beradigan yuqori malakali kadrlarni tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, oliy ta'lim muassasalarining asosiy vazifasi bo'lib qolmoqda.

Bundan tashqari ushbu PQ-5161-da Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Toshkent moliya instituti va Samarqand iqtisodiyot va servis instituti xalqaro

akkreditatsiyadan o'tgan taqdirda, ularning moddiy-texnik bazasini rivojlantirish uchun 2023-yilda 1 milliard so'mdan bir martalik rag'batlantirish mablag'lari ajratilishi belgilab qo'yilgan.⁷⁴

Toshkent shahrida joylashgan eng ko'p daromad* ko'rgan oliy ta'lim muassasalarining qisqa ro'yxati quyidagicha:

- O'zbekiston milliy universiteti 245 mlrd so'm
- O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti 165 mlrd so'm
- Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti 151 mlrd so'm
- Toshkent davlat texnika universiteti 145 mlrd so'm
- Toshkent moliya instituti 102 mlrd so'm

Bundan tashqari, joriy yilning I yarim yilligi yakunlari bo'yicha xarajatlari daromadlaridan yuqori bo'lgan OTMLar - Namangan davlat universiteti (**-230 mlrd so'm**), Chirchiq davlat pedagogika universiteti (**-128 mlrd so'm**), Urganch davlat universiteti (**-85 mlrd so'm**).

Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining ma'lumotiga ko'ra, bugungi kunda respublikada **jami 210 ta** OTMLar bo'lib, ulardan **115 tasi** davlat organlari tasarrufidagi OTMLar, **65 tasi** nodavlat oliy ta'lim muassasalari, **30 tasi** xorijiy OTMLar va ularning filiallari hisoblanadi.

Shunday qilib, universitetlarni moliyalashtirishning yangi yondashuvlari byudjetdan moliyalashtirishning rivojlangan tizimi bilan bir qatorda turli manbalardan resurslarni jalb qilish uchun raqobatbardosh bozor vositalariga asoslanadi[5].

Xulosa qilib aytish mumkinki, oliy ta'lim muassasalarida moliyaviy rejalashtirish masalalarini hal etish har bir muassasaning o'ziga xos ehtiyojlari va vazifalarini hisobga olgan holda ko'p qirrali yondashuvni talab qiladi, oliy ta'lim

⁷⁴ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Nodavlat ta'lim tashkilotlarini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash va ta'lim jarayonida yoshlar uchun qo'shimcha shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori PQ-5161

muassasalarida moliyaviy rejalashtirishning murakkab masalalarini hal etishda byudjetni shakllantirish muammolari, o'sib borayotgan xarajatlar, daromadlarni diversifikatsiya qilish, jamg'armalarni boshqarish, qarzlarni boshqarish, strategik investitsiyalar, risklarni boshqarish va shaffoflikni hisobga olgan holda kompleks yondashuv talab etiladi. Ushbu muammolarni faol hal qilish va moliyaviy rejalashtirishning oqilona strategiyalarini amalga oshirish orqali oliy ta'lim muassasalari o'zlarining moliyaviy barqarorligini oshirishlari va talabalarga sifatli ta'lim berish missiyasiga erishishlari mumkin. Moliyaviy boshqaruvning to'g'ri amaliyotini joriy etish va fiskal mas'uliyat madaniyatini rivojlantirish orqali institutlar o'zlarining moliyaviy barqarorligini oshirishlari va tez rivojlanayotgan oliy ta'lim muhitida uzoq muddatli muvaffaqiyatga erishishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Кундузова К.И. (2022). Проблемы налогообложения страховых компаний. E Conference Zone, C.9. Retrieved from <http://econferencezone.org/index.php/ecz/article/view/1272>
2. Daveri, F., & Tabellini, G. (2000). Unemployment, growth and taxation in industrial countries. *Economic policy*, 15(30), 48- 104.
3. Расулев А., Воронин С., Мухитдинов З. (2020). Модернизация налоговой системы Республики Узбекистан. *Общество и экономика*, (6), 53-63.
4. Rahimova N. et al. Davlat xaridi munosabatlarining subyektlari //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 12. – С. 934-940.
5. O'roqov, Uchqun Yunusovich, and Nozimaxon Jahongir qizi Rahimova. "Investitsiyalarni jalb qilishda qulay investitsiya muhitining ahamiyati." *RESEARCH AND EDUCATION* 1.3 (2022): 229-239.
6. Malikov T.S., Vahobov D.R. Moliya: chizmalarda. O'quv qo'llanma – T.: Iqtisod-moliya, 2012 .
7. Malikov T.S. Moliya: xo'jalik yurituvchi sub'ektlar moliyasi. O'quv qo'llanma. –T.: Iqtisod-moliya, 2010.
8. Malikov TS. Moliya. O 'quv qo'llanma. Toshkent: Iqtisod-moliya. 2018.

9. Malikov TS, Moliya HN. umumdavlat moliyasi./O‘quv qo‘llanma. Toshkent:“Iqtisod-moliya. 2009;556.

10. Aybek Nazarbaevich Abdullaev, Inomjon To‘raevich Jumaniyazov, Shavkat Bayramovich Babaev, & Mirza Qilichbayevich Sabirov. (2024). PROSPECTS OF ORGANIZING RENTAL OPERATIONS IN NON-GOVERNMENT EDUCATIONAL ORGANIZATIONS ON THE BASIS OF INTERNATIONAL STANDARDS OF FINANCIAL REPORTING. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 12(2), 104–114.

